

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM KAPLE SV. ALŽBĚTY V HEŘMANI

JIŘÍ FRÖHLICH

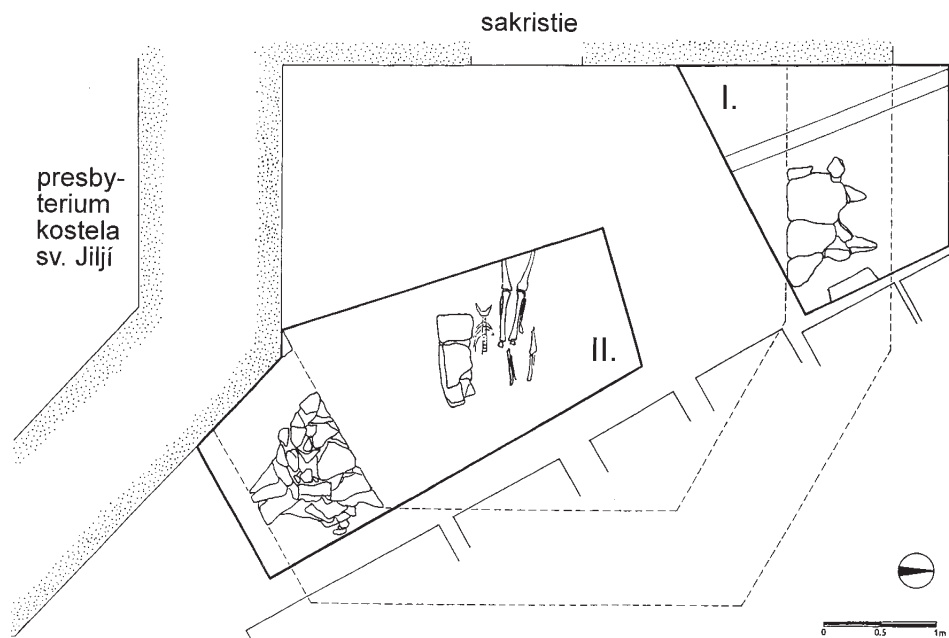
V návaznosti na opravu kostela sv. Jiljí v Heřmaní (okr. Přísek) a jeho stavebně historický průzkum provedlo archeologické oddělení Prácheňského muzea (Jiří Fröhlich a Eva Koppová) ve dnech 5. - 14. 11. 1996 sondáž v místě presbytáře kaple sv. Alžběty, zbouraného z havarijních důvodů v letech 1717 - 1719.¹⁾ Pozůstalá loď kaple byla upravena na sakristii. Při stavebně historickém průzkumu byly v jejím východním průčelí objeveny stopy po zazděném triumfálním oblouku a mezi západní zdí a severní zdí kostela byla registrována spára.²⁾

Cílem výzkumu bylo upřesnit podobu závěru kaple a pokusit se datovat dobu stavby. Prostor k výzkumu byl velice malý, byl omezen pouze na komunikaci mezi východní zdí sakristie a současnými hroby. Výzkum navíc znesnadňovala trojice plastových drenážních trubek, položená a zasypaná šterkem v úrovni předzákladu kostela z důvodu odvlhčení zdiva. Kromě toho bylo místo narušeno potrubím odvádějícím vodu z okapu u severovýchodního nároží závěru kněžiště do jímky u severovýchodního nároží sakristie.

Sondou I jsme řešili pokračování severní zdi sakristie směrem k východu. Zbytky základového zdiva zůstaly dochovány na uměle vyrovnaném skalnatém dně.³⁾ Sestaveno bylo z lomového kamene pojeného maltou s podílem jemného písku. V úplné šířce 94 cm bylo dokumentováno pouze v místech, kde vybíhalo ze základů sakristie. V dalším pokračování k východu byla jeho vnější strana zcela odlámana, nicméně jeho průběh naznačovalo upravené skalnaté podloží. Zachovaný líc měla pouze vnitřní stěna v sondě, sledovatelná do vzdálenosti 185 cm od sakristie. Východní část zdi byla zničena při kopání současných hrobů.

Sondou II jsme situovali tak, abychom zachytili napojení závěru kaple k severovýchodnímu nároží presbytáře a případně odkryli oltářní mensu. Oba záměry se zdařily.

Již při stavebně historickém průzkumu bylo doloženo, že severovýchodní nároží chóru má zachován pouze nevel-



Obr. 1: Heřmaň, půdorys sond I a II a rekonstrukce závěru kaple sv. Alžběty (zaměření J. Fröhlich, kresba J. Adámek, 1996).

ký úsek kvádrové armatury v horní části. Také pod úrovní terénu kvádrová armatura chybí pouze u tohoto nároží. Přestože kvůli již položeným trubkám nešlo prozkoumat nároží až k základům stavby, byl v severní zdi chóru zjištěn fragment zdiva kaple, provázaný v místě vytržené armatury a směřující k severovýchodu. Další pokračování zdiva bylo zjištěno až za cca 40 cm širokou mezerou, kde bylo zdivo odtěženo při izolaci kostela. Šlo o vnitřní líc jihovýchodní stěny polygonálního závěru kaple, archeologicky doloženou v délce 195 cm od chóru. Zeď byla 98 cm široká a dochovaná do výšky 70 cm. Založena byla opět přímo na rovném skalnatém podloží. Kromě části provázané v místě vytržené armatury byla druhá polovina zdi kaple přizděna na spáru k presbyteriu kostela. Nebylo potvrzeno napojení zdiva kaple na rozšířenou severní zeď presbytáře, zakreslené na plánu Pavla Ignáce Bayera.⁴⁾

Původní délku odkryté zdi kaple nešlo opět zjistit, protože u současných hrobů byla zcela vylámaná. Nicméně podle průběhu této zdi, zdi odkryté v sondě I a Bayerova plánu lze poměrně přesně rekonstruovat původní podobu polygonálního závěru kaple sv. Alžběty, jehož východní strana byla nepatrně kratší než závěr kostela. Úroveň podlahy nebyla zjištěna.

V sondě II se také podařilo objevit zbytky jižního okraje základů oltářní mensy. Šíře základů byla 82 cm a zachovaly se v délce 34 cm. S ohledem na předpokládanou sy-

1) E. Poche a kol.: Umělecké památky Čech I, Praha 1977, s. 374.

2) J. Varhaník, J. Noll: Kostel sv. Jiljí v Heřmaní, Průzkumy památek I/97, s. 27 - 38.

3) Podle určení geologa Prácheňského muzea Ing. Jaroslava Cíchy se jedná o biotitickou žulorulu.

4) SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond Protivín, 3K, 2a/6.



Obr. 2: Heřmaň, kaple sv. Alžběty. Pohled shora do sondy I. Blok základového zdiva severní stěny presbytáře kaple sv. Alžběty, vlevo dochovaný vnitřní líc (foto V. Komarová, 1996).

metričnost můžeme předpokládat jejich délku 170 cm. Narozdíl od obvodových zdí kaple nebyly založeny na skalnatém dně, nýbrž v tmavé hlinitojilovité vrstvě obsahující pohřby a jednotlivé druhotně přemístěné lidské kosti. Ze základů se dochovaly pouze dvě vrstvy velkých kamenů, z nichž spodní ležely 30 cm nad skalnatým podloží. Přímo pod odtěženou částí mensy ležela horní polovina kostry, z jejíž lebky zůstala pouze dolní čelist. V těsném sousedství ležel další pohřbený, jehož horní polovina těla zasahující pod potrubí odvádějící vodu z okapu nebyla odkryta. U jeho nohou bylo ještě několik druhotně přemístěných lidských kostí. Jednotlivé lidské kosti byly též přímo pod dochovaným zbytkem mensy. Oba pohřby ležely přímo na skalnatém podloží hlavou k západu. Zbytky rakví nebyly zjištěny.

Při datování kaple sv. Alžběty musíme vycházet ze stáří kostela, založeného podle posledního stavebně historického průzkumu ve čtyřicátých letech 13. století.⁵⁾ Před jeho stavbou bylo patrně nerovné skalnaté návrší srovnáno, čemuž nasvědčuje terén na celé ploše obou sond. Kaple byla ke kostelu jednoznačně přistavěna, což dokládají nejen spáry mezi zdivem kostela a kaple, ale i stopy provázání v místě vytrhané nárožní armatury. Jak byl ale tento časový odstup velký, nelze s jistotou přesně určit. Jisté je, jak prokazují základy oltární mensy, že kaple byla postavena do zeminy, navezené na vyrovnaný terén a využívané k po-



Obr. 3: Heřmaň, kaple sv. Alžběty. Sonda II začištěná na úroveň skalního podloží. V popředí hroby a torzo základů oltární mensy, v pozadí upravo severovýchodní nároží presbytáře kostela sv. Jilji a vlevo od něho vnitřní líc závěru kaple sv. Alžběty, pohled od severu (foto V. Komarová).

hřbívání. V ní také leželo několik úlomků hrnců a střep tuhovové zásobnice z 13. století. Pro datování založení kaple jsou nepoužitelné nálezy z mladších a vesměs promíchaných vrstev: několik zlomků nádob z 14. - 16. století a součásti barokních rakví (hřeb s cínovou rozetovou hlavicí, železný vykovávaný hřeb a lisovaný korpus z mosazného plechu). V úvahu je nutné vzít též polygonální tvar závěru. S ohledem na veškerá zjištění můžeme s přistavěním kaple počítat nejspíše v průběhu 14. století, snad v souvislosti s předpokládanými úpravami kostela ve druhé polovině tohoto století.⁶⁾

5) J. Varhaník: Ke slohovému původu chóru kostela sv. Jilji v Heřmaně, Zprávy památkové péče LVI, 1996, 221 - 222; J. Varhaník, J. Noll: cit. v pozn. 2.

6) Viz. pozn. 2. Za podnětné konzultace při vzniku článku děkuji kolegovi Mgr. Janu Adámkovi.

ARCHÄOLOGISCHE AUSGRABUNG DES PRESBYTERIUMS DER KAPELLE DER HL. ELISABETH IN HEŘMAŇ (BEZ. PÍSEK)

Im Jahr 1996 führte das Prachiner Museum in Písek am Ort des wegen Baufälligkeit 1717-1719 niedergerissenen Presbyteriums der Kapelle hl. Elisabeth zwei Sonden durch. Es ist nicht nur gelungen die Gestalt des Presbyteriums zu präzisieren (Abb. 1), sondern auch zugleich zu beweisen, daß die Kapelle nachträglich zur Nordwand des Presbyteriums der frühgotischen Kirche des hl. Ägidius angebaut worden war. Mit Rücksicht auf die Resultate der Grabung ist es wohl im Verlauf des 14. Jhs. geschehen. Vor dem Aufbau der Kapelle benützte man den Ort zu Begräbnissen; das bezeugt der in die Begräbnisschicht eingegrabene Fundament der Altarmensa, den man dabei fand.

Abb. 1: Heřmaň, Bez. Písek, ehemaliges Presbyterium der hl. Elisabethkapelle. Grundriss der Sonden I und II, rekonstruierter Grundriss des Kapellenabschlusses. (Vermessung J. Fröhlich, gezeichnet von J. Adámek 1996.)
Abb. 2: Heřmaň, ehemaliges Presbyterium der hl. Elisabethkapelle. Blick in die Sonda I. Block des Grundmauerwerks der Ostwand des Presbyteriums der Kapelle, links erhaltene Innenwand. (Aufnahme V. Komarová 1996.)
Abb. 3: Heřmaň, ehemalige hl. Elisabethkapelle. Sonda II bis zum Felsenfundament gesäubert. Im Vordergrund Gräber und ein Torso des Fundamentes der Altarmensa, im Hintergrund rechts Nordostecke des Presbyteriums der hl. Ägidiuskirche, links davon Innenwand des Presbyteriums der hl. Elisabethkapelle. Ansicht von Norden. (Aufnahme V. Komarová 1996.)

(Übersetzung J. Noll)